

Вплив несприятливих антропогенних факторів на туристсько-рекреаційну діяльність Сумської області

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ
e-mail: berestokalina@gmail.com

Анотація. У статті розглядаються основні фактори антропогенного впливу на туристсько-рекреаційну діяльність Сумської області. Основна увага приділяється рівню забруднення компонентів ландшафту регіону. Проаналізовано ступінь впливу несприятливих антропогенних факторів на стан навколишнього середовища області.

Ключові слова: туристсько-рекреаційна діяльність, антропогенні фактори, екологічний стан.

Сумська область має високий потенціал розвитку туристичної сфери. Ландшафти є природно-рекреаційними ресурсами, і їх стан впливає на перцепційні властивості і, врешті-решт, на враження туристів. Водночас, ландшафти в області зазнають значних антропогенних навантажень. Дослідження антропогенного впливу, його видів, масштабів, глибини має важливе значення для сталого розвитку туристсько-рекреаційної діяльності. Це визначає актуальність даного дослідження.

Метою даної роботи є аналіз несприятливих антропогенних факторів та їх вплив на розвиток туристично-рекреаційної діяльності у Сумській області.

Екологічний стан навколишнього середовища та принципи збалансованого природокористування обґрунтовані у працях А.Г. Ісаченка, П.Г. Шищенка, М.Д. Гродзинського, А.В. Мельника, С.М. Стойка, М.А. Голубця та ін. Дослідженню природо-рекреаційних ресурсів Сумської області присвячені праці Т.Л. Андрієнко, В. Д. Попова, Т. Г. Леонтєва та ін.

Туристсько-рекреаційна діяльність – це діяльність людини, спрямована на задоволення потреб у відпочинку, оздоровленні, лікуванні, пізнанні та ін. у вільний час. Сумська область має перспективи розвитку туристсько-рекреаційної галузі. Багатофункціональний рекреаційний комплекс даного регіону представлений лікувально-оздоровчим (санаторно-курортне лікування, оздоровлення та відпочинок населення, в тому числі організація відпочинку дітей і підлітків в оздоровчих таборах) та пізнавальним (туризм, туристсько-екскурсійне обслуговування) компонентами. В області налічується 44 підприємства готельного господарства та 37 санаторно-курортних закладів різного функціонального призначення. В області нараховується близько 1,5 тис. пам'яток історії, 700 археології, понад 100 пам'ятників монументального мистецтва та 600 пам'ятників архітектури.

Туристична сфера має реальні перспективи розвитку завдяки унікальним природним об'єктам. Станом на 01.01.2013 року ПЗФ області має в своєму складі 256 територій та об'єктів загальною площею 176,4 тис. га, з них загальнодержавного значення – 19 об'єктів площею – 50,5 тис. га (28,6 %), місцевого значення – 237 об'єктів площею – 125,9 тис. га. (71,4 %). Відношення площі ПЗФ до площі області ("показник заповідності") становить 7,4% (в Україні показник заповідності – 5,7 %). Основні об'єкти ПЗФ регіону: природний заповідник «Михайлівська цілина», НПП «Гетьманський» та «Деснянсько-Старогудський», заказники загальнодержавного значення «Середньосеймський», «Шалигинський», «Великий бір», «Банний яр», «Журавлиний», «Андріяшівсько-Гудимівський», «Біловодський», «Климентівський», «Бакирівський», «Хухрянський», Пам'ятки природи загальнодержавного значення «Яблуна-колонія», «Урочище боромля», «Озеро Шелехівське» [1].

Область має перспективи для розвитку активного туризму: сплави на байдарках, велопоходи, кінні походи, авто-мото походи та ін.

На характер використання рекреаційних ресурсів надзвичайно впливає екологічний стан території – забруднення повітря, водних ресурсів, ґрунтів, ступінь радіаційного забруднення.

Оцінка стану довкілля у Сумській області свідчить, що практично всі компоненти ландшафту зазнають постійного негативного антропогенного впливу. До несприятливих антропогенних факторів належить забруднення атмосфери, що тягне за собою забруднення ґрунтів і як наслідок зміну флористичного і фауністичного складу територій, а також забруднення гідросфери.

Основними галузями промисловості, які призводять до збільшення викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря, є хімічна, нафтохімічна, добувна та переробна промисловості, машинобудування, діяльність трубопровідного транспорту з транспортування газу, виробництво та розподілення електроенергії, газу та води. Головними екологічно небезпечними об'єктами у Сумській області є ПАТ Сумхімпром, ПАТ СМНВО ім. М. В. Фрунзе, Сумське лінійне виробниче управління магістральних газопроводів, НГВУ Охтирканафтогаз та Качанівський газопереробний завод.

Також забруднення атмосфери відбувається в результаті збільшення обсягів сільськогосподарського виробництва та використання автотранспортних засобів. За даними Державної служби статистики, у 2012 році загальна кількість викидів забруднюючих речовин в атмосферу по області складала 80,5 тис. т шкідливих речовин від стаціонарних та пересувних джерел забруднення. Порівняно з попереднім роком, це на 7,4 тис. т менше.

Найбільші обсяги викидів в атмосферне повітря спостерігаються у Сумському – 7,875 тис. т, або 26,05%, Роменському – 4,142 тис. т, або 13,7%, Охтирському районах – 3,421 тис. т або 11,3%.

У таблиці 1 наведено дані про динаміку викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря в Сумській області. У 2000 році враховані дані щодо викидів шкідливих речовин від стаціонарних джерел забруднення та автотранспорту; починаючи з 2006 р. додатково включені дані щодо викидів від залізничного та авіаційного транспорту, а з 2007 р. – від виробничої техніки.

Таблиця 1.

Динаміка викидів в атмосферне повітря, тис. т [2]

Викиди в атмосферне повітря, тис. т	2000	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Всього	81,028	77,832	88,425	87,498	83,349	88,884	87,979	80,502
Стаціонарними джерелами	26,265	28,399	29,082	29,65	29,185	31,668	35,930	30,228
Пересувними джерелами	54,763	49,433	59,343	57,748	54,164	57,216	52,049	50,274

Аналізуючи графік на рис.1 за період 2000-2012 роки спостерігається зростання обсягів викидів стаціонарних джерел. У 2012 році обсяг викидів в атмосферне повітря стаціонарними джерелами було становив 30,228 тис. т, у порівнянні з 2011 роком викиди зменшились на 5,7 тис. тонн або на 18,8%.

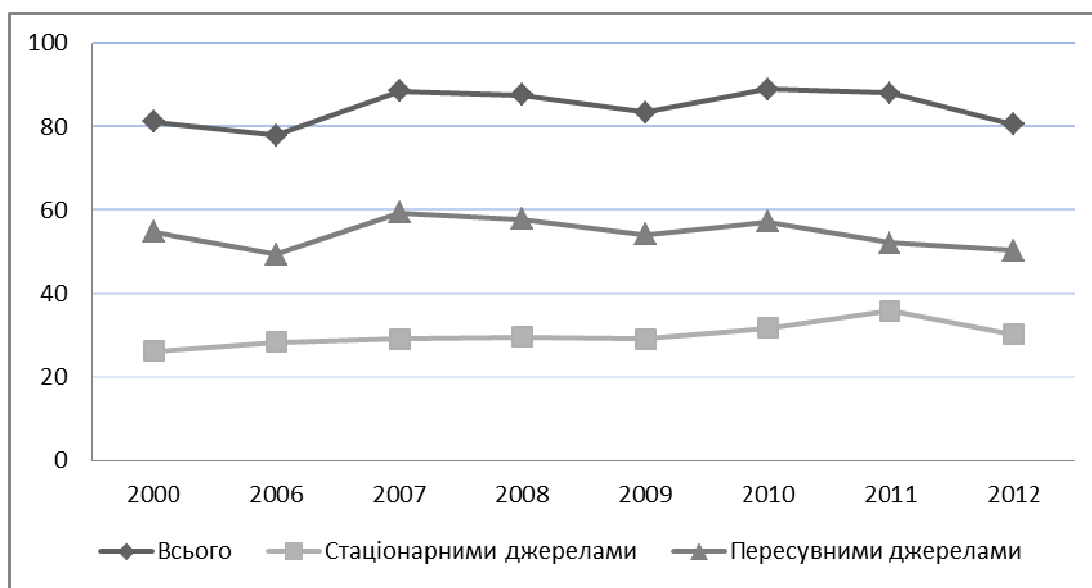

Рис. 1. Динаміка викидів в атмосферне повітря, тис. тонн за 2000-2012 роки [2]

Динаміка зміни обсягів викидів пересувними джерелами в зазначений період не має чітко вираженої тенденції. Ступінчасте збільшення викидів від пересувних джерел у 2007 році зумовлено причиною додаткового відображення виробничої техніки.

Основними забруднюючими речовинами атмосферного повітря є діоксид азоту, метан, сажа, оксид вуглецю та ін.

Однією з проблем регіону щодо охорони атмосферного повітря є питання морально та фізично застарілого технологічного обладнання промислових підприємств.

Для покращення екологічної ситуації необхідний перехід в автотранспортному секторі на використання екологічно сприятливих видів палива забезпечення каталітичними системами нейтралізації автомобілів для зниження токсичності відпрацьованих газів. Крім того, для зменшення навантаження на стан атмосферного повітря необхідно будівництво об'їзних доріг та розробка оптимальної транспортної розв'язки в містах області.

Наявність та якісний стан водних ресурсів є одним зі складових довілля для забезпечення стійкого екологічно-безпечного функціонування. Основним джерелом водопостачання у Сумській області є

підземні води Дніпровсько-Донецького артезіанського басейну та поверхневі води в межах басейнів лівобережних приток Дніпра – Десни, Сули, Псла та Ворскли.

Основними забруднювачами водних об'єктів в області є підприємства промисловості, сільського господарства та житлово-комунального господарства. За 2012 рік показники водокористування становлять 119,93 млн м³.

Причинами незадовільного стану річок є надходження без очищення талих вод із території найбільших міст області – Суми, Ромни, Конотоп, Шостка, Тростянець та інші. Незадовільна робота очисних споруд пояснюється фізичною та моральною застарілістю обладнання, несвоєчасним проведенням поточних та капітальних ремонтів. Для покращення стану водних ресурсів необхідно припинити скид у водойми неочищених стічних вод, здійснити реконструкцію та технічне переозброєння діючих виробництв із застосуванням новітніх технологічних процесів.

Для покращення якості питної води в області проводяться чистки та ремонт водопровідних колодязів, проводиться технічний огляд та ремонт шахт свердловин.

Земельні ресурси Сумської області налічують 2383,2 тис. га. В даному регіоні спостерігається нераціональне природокористування земельних ресурсів, а саме порушення екологічно допустимих співвідношень площ сільськогосподарських угідь, лісових та водних територій. Регіон характеризується високим рівнем сільськогосподарського освоєння (73 % від загальної площі області) та надмірною розораністю земель (51,5 %).

Таблиця 2.

Структура земельного фонду регіону у 2012 році [3]

Основні види земель та угідь	Площа угіддя, тис. га	% до загальної площі території
Рілля	1227,4	51,5
Лісосмуги	7,28	0,3
Чагарники, сади	28,9	1,2
Городи	28,5	1,2
Сіножаті	280,8	11,8
Пасовища	167,0	7,0
Ліси	462,02	19,4
Ставки і болота	92,9	3,9
Забудована територія і дороги	88,4	3,7
ВСЬОГО	2383,2	100

Основними антропогенними факторами, що впливають на стан земель є сільське господарство, промисловість, транспорт, енергетика та інше.

Грунтовий покрив головним чином забруднений промисловими та побутовими відходами, нафтопродуктами, пестицидами та іншими хімічними речовинами. Також зазнає підтоплення, ерозії та ущільнення внаслідок неправильної агротехніки.

В останні роки спостерігається зменшення антропогенного навантаження на земельні ресурси, але їх охорона і використання все ще не відповідають вимогам раціонального природокористування. Для цього необхідно дотримуватися екологічних вимог охорони земель.

Однією із гострих екологічних проблем у Сумській області є поводження з відходами. У 2012 році накопичено 30054120,9 тонн відходів. Основними джерелами утворення відходів є підприємства хімічної, машинобудівної, паливно-енергетичної, будівельної галузей, агропромислового комплексу та сфери комунально-побутового обслуговування. Найбільша кількість відходів утворюється на підприємствах хімічної та машинобудівної галузей промисловості. Понад 90% накопичених відходів належить ВАТ «Сумхімпром».

Актуальною проблемою залишається поводження з твердими побутовими відходами, обсяги утворення яких щорічно зростають. Офіційно в області налічується 291 полігонів та 14 сміттєзвалищ для розміщення ТПВ, переважна частина яких заповнена на 90% або переповнена. Найбільше звалище сміття на території області розташоване у Білопільському районі, його площа становить 40,9 га. Нерідко можна знайти несанкціоновані звалища на вулицях населених пунктів, берегах річок, в лісових насадженнях.

Особливу категорію небезпечних відходів становлять непридатні та заборонені до використання пестициди та агрохімікати. Незадовільні умови їх зберігання несуть загрозу для навколишнього природного середовища та здоров'я населення внаслідок забруднення ґрунту, міграції токсичних компонентів шляхом інфільтрації в підземні і поверхневі води.

Контроль за радіаційною ситуацією в області проводиться на 29 контрольних ділянках, які закладені в усіх районах області. За даними обстеження 2006-2012 рр. площа забруднених земель області зменшилась з 11,8 тис. га до 7,1 тис. га. Радіологічний стан поліпшився завдяки природним реабілітаційним процесам (радіоактивний розпад, фіксація і перерозподіл радіонуклідів в ґрунті).

Раціональне використання природних ресурсів визначається рівнем господарської діяльності з урахуванням показників екологічних обмежень, які спрямовані на попередження їх забруднення та деградації. У якості таких показників можна використати коефіцієнт екологічної стабільності та коефіцієнт антропогенного навантаження.

Коефіцієнт екологічної стабільності Сумської області становить:

$$K_{\text{ек.ст.}} = 1024,37/2383,2 = 0,42$$

Коефіцієнт антропогенного навантаження Сумської області становить

$$K_{\text{ан.нав.}} = 8049/2383,2 = 3,38 [4]$$

Наведені дані дозволяють визначити ступінь впливу несприятливих антропогенних факторів на стан довкілля. Коефіцієнт антропогенного навантаження показує середній рівень антропогенного тиску, що є позитивним явищем. Це обумовлює визначення Сумщини як досить сприятливого регіону для розвитку туристсько-рекреаційної діяльності. З іншого боку можна зазначити, що в області наявні екологічні ризики і проблеми щодо стану повітряного басейну, поверхневих водних об'єктів та підземних вод, земель та лісів.

Рівень забруднень навколишнього середовища в області не є об'єктивно обумовленим, а наявні екологічні ризики і проблеми можуть бути суттєво зменшені, якщо обласна екологічна політика буде спрямована на досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи і, безпосередньо, на забезпечення раціонального використання, охорони і відтворення природних ресурсів.

Література

1. Офіційний сайт Державного управління охорони навколишнього природного середовища у Сумській області. – [Електроний ресурс] – Режим доступу: www.eco.sumy.ua
2. Офіційний сайт Сумської державної обласної адміністрації. – [Електроний ресурс] – Режим доступу: sm.gov.ua
3. Офіційний сайт Міністерства екології та природних ресурсів України. – [Електроний ресурс] – Режим доступу: www.menr.gov.ua
4. Чупіс А. В. Впровадження засад сталого землекористування в АПК Сумської області / А. В. Чупіс, С. В. Несветова. – [Електроний ресурс] – Режим доступу: <http://www.confcontact.com/2013-problemi-novoj-ekonomiki/10-chupis.htm>.

Аннотація. А. А. Бересток **Влияние неблагоприятных антропогенных факторов на туристско-рекреационную деятельность Сумской области.** В статье представлены основные факторы антропогенного воздействия на туристско-рекреационную деятельность Сумской области. Основное внимание уделяется уровню загрязнения компонентов ландшафта региона. Проанализирована степень влияния неблагоприятных антропогенных факторов на состояние окружающей среды области.

Ключевые слова: туристско-рекреационная деятельность, антропогенные факторы, экологическое состояние.

Abstract. A. A. Berestok **The impact of adverse anthropogenic factors on tourism-recreational activity in Sumy region.** In the article was considered the main factors of anthropogenic impact on recreational activities Sumy region. The focus is on the level of contamination of components of the landscape of the region. There was analyzed the degree of the adverse impact of anthropogenic factors on the environment area.

Keywords: tourism-recreational activity, anthropogenic factors, state of environment.

Поступила в редакцию 29.01.2014 г.